

نقش و جایگاه مدیریت جهادی در ایجاد امکانات و خدمات زیربنایی در

مناطق عشایری

مهندس میرولی صفرزاده^۱

چکیده:

اعمال و حاکمیت فرهنگ و مدیریت جهادی که برگرفته از آموزه های دینی است، یکی از توقعات مردم انقلابی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی بود. حضرت امام خمینی (ره) با عنایت به این خواسته مردم و با توجه به محرومیت روستاها و مناطق عشایری، در خرداد ماه سال ۱۳۵۸ فرمان تأسیس جهاد سازندگی را صادر نمودند. در این مقاله با تبیین ویژگی های مدیریت جهادی و اثرات مفید و چشمگیر آن بر روند انجام کارها با مشارکت، با استفاده از منابع اطلاعاتی موجود در سازمان امور عشایر و تحلیل آمارهای حاصله، اثرات اقدامات انجام شده در زندگی عشایر تبیین گردیده و به اهم مسائل و مشکلات عشایر و راهکارهای برون رفت از مشکلات اشاره شده است. عشایر کوچنده به عنوان جامعه ای مولد و میراث دار فرهنگی - اجتماعی کشور، در گذشته از دریافت حداقل خدمات و امکانات محروم بودند. پراکندگی عشایر کوچنده و صعب العبور بودن مناطق عشایری، انجام کار را در مناطق عشایری برای مجریان سخت و طاقت فرسا می کند، اما توأم شدن کار با انگیزه الهی و معنویتی که در جهاد در راه خدا وجود دارد، انجام هر کار دشواری را آسان می سازد. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، توجه چندانی به امر خدمات رسانی برای این جامعه نمی شد. در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی عشایر از جنبه های مختلف در محرومیت

۱- جانشین ریاست و معاون توسعه و عمران سازمان امور عشایر ایران

مطلق به سر می‌بردند. بر اساس بررسی‌های انجام شده در مجموع، شاخص‌های توسعه انسانی، به غیر از شاخص با سوادی که در حدود ۱۲ درصد جمعیت ۶ ساله و بالاتر بوده است، مابقی شاخص‌های این جامعه بین (۰ تا ۱۰ درصد) بوده‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی با الهام گرفتن از فرهنگ اسلامی و سیاست‌های عدالت محوری و محرومیت‌زدایی جمهوری اسلامی با مدیریت جهادی خدمات بسیار زیادی به این جامعه ارائه شده است.

با تصویب آئین‌نامه ساماندهی عشایر و حضور فعال‌تر سایر دستگاه‌های اجرایی در طول برنامه چهارم توسعه، خدمات‌رسانی به عشایر شتاب بیشتری گرفت و باعث رشد سریع‌تر شاخص‌های دسترسی و برخورداری عشایر از امکانات گردیده و میانگین شاخص‌ها از عدد ۲۶ درصد در پایان برنامه سوم به عدد ۴۶ درصد در پایان برنامه چهارم رسید (۷۸ درصد رشد). با این اوصاف اگرچه تاکنون اقدامات خوبی برای رفاه و توسعه این جامعه انجام شده است ولی عشایر همچنان محروم‌ترین قشر جامعه امروز کشور هستند و نیاز به توجه ویژه‌ای دارند.

کلیدواژه‌ها: عشایر کوچنده، جایگاه مدیریت جهادی، مناطق عشایری، سازمان امور

عشایر ایران.

مقدمه:

عشایر کوچنده در کشور ایران در طول تاریخ سرتاسر تغییر و تحول این کشور، همیشه دارای نقشی ویژه تاثیرگذار و درخور توجهی در اداره کشور بوده‌اند. براساس منابع تاریخی و شواهد موجود در منابع در سال‌های دور تا پایان دوره سلسله قاجار، سران و بزرگان عشایر به پشتوانه افراد ایلات و طوایف مربوطه، نقش اصلی را در تعیین نوع حکومت و حاکمان کشور و حکومت‌های محلی داشتند. دلایل عمده آن، این بود که اولاً عشایر کوچنده درصد عمده‌ای از جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند، ثانیاً منابع مالی

هزینه‌های حکومت توسط مردم به خصوص کشاورزان و دامداران تأمین می‌شد، ثالثاً وجود سلسله مراتب منظم و محکم ایلی، قدرت ویژه‌ای به سران آنها در قالب‌های مختلف (خان، میر، کلانتر و غیره) داده بود و حاکمان کشور را معمولاً جنگ و قدرت بازو و عده و عده تعیین می‌کرد.

بعد از سلسله قاجار و با روی کار آمدن حکومت پهلوی، رضاشاه با همکاری مشاوران خارجی، اولین برنامه خود را سرکوب عشایر و درهم کوبیدن سران عشایر قرار داد به نحوی که کلیه کسانی که با وی همکاری نکرده و به مخالفت برخاستند، یا در میدان جنگ آنها را کشت و یا بعد از استقرار با به کارگیری روش‌های مختلف، آنها را به مهلکه کشانید و اعدام کرد. بعد از این اقدام به موضوع اسکان اجباری عشایر کوچنده که به «تخت قاپوی عشایر» معروف است، مبادرت ورزید و تعدادی را نیز به نقاط دوردست تبعید کرد. او با این کارها ضمن تضعیف جایگاه و روحیه جنگ و ستیز عشایر، پراکندگی و تفرقه‌ای بین عشایر ایجاد کرد. اما علیرغم همه این سختگیری‌ها، جفاها و نامرادی‌هایی که به عشایر شد، عشایر دست از کوچ برنداشتند. حتی کسانی که به نقاط دور تبعید شدند، همچنان نوع زندگی خود را بر مبنای کوچ قرار دادند و کوچ تعدادی از آنها تا اکنون ادامه دارد.

اساس زندگی کوچندگی بر مبنای استفاده از طبیعت (علوفه طبیعی و شرایط اقلیمی مناسب) شکل گرفته و تا زمانی که امکان استفاده از این ودیعه الهی وجود دارد، کوچ و زندگی کوچندگی هم ادامه و بقا خواهد داشت. در این مقاله سعی شده است تا با بررسی جهاد اقتصادی و اثرات آن در زندگی عشایر به خصوص در زمینه ایجاد امکانات خدماتی و زیربنایی و نیز جایگاه عشایر در کشور از جنبه‌های مختلف به طور اختصار، خدمات و اقداماتی که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به دست توانای جهادگران عزیز جهادسازندگی به عنوان سمبل کار جهادی و متولی اصلی عشایر و سایر دستگاه‌های اجرایی در نظام مقدس جمهوری اسلامی جهادگران به این مردم شریف و نجیب ارائه شده است، بیان شود و نقش جهاد و کار جهادی در مناطق عشایری مورد ارزیابی قرار

گرفته و در نهایت وضعیت عشایر از نظر توسعه یافتگی در قالب چند شاخص مهم بیان شود.

روش تحقیق:

روش به کارگرفته شده برای انجام این پژوهش که با هدف بررسی نقش و جایگاه فرهنگ و مدیریت جهادی در ایجاد امکانات و خدمات زیربنایی در مناطق عشایری انجام شده است، به صورت کتابخانه‌ای و مطالعه و بررسی قوانین، گزارش‌های آماری و آمارنامه‌ها، اسناد و گزارش‌های جمع آوری شده در مورد عملکرد سازمان امور عشایر و سایر دستگاه‌های اجرایی کشور به استناد آئین نامه ساماندهی عشایر و غیره بوده است. این پژوهش، گذشته نگر بوده و همان طور که بیان شد، سعی شده است تا اقدامات انجام شده به صورت دقیق و عمیق مطالعه، بررسی و سپس تحلیل شده و از حاصل این بررسی و تحلیل‌ها، اطلاعات خلاصه شده‌ای از اقدامات انجام شده به صورت جدول و نمودار ارائه شود.

در نهایت باتوجه به برنامه‌های آینده سازمان و با بهره‌گیری از چشم انداز ۲۰ ساله نظام در افق ۱۴۰۴ و با در نظر گرفتن روند اقدامات انجام شده در سنوات گذشته، پیش بینی‌هایی برای آینده انجام شده است.

تعاریف:

به منظور وحدت در برداشت از موارد مطرح شده در متن مقاله سعی شده است تعدادی از واژه‌ها و عبارات‌های به کاربرده شده به طور مختصر تعریف شود.

مدیریت جهادی:

فرآیندی است مبتنی بر ارزش‌های الهی، تفکر و کار دسته جمعی و مشارکتی، به منظور استفاده بهینه از منابع و ارائه مناسب‌ترین خدمت یا خدمات به جامعه هدف.

فرهنگ جهادی:

مجموعه‌ای است از بایدها و نبایدها، برگرفته از مکتب اسلامی و فرهنگ انقلاب اسلامی شامل ولایت محوری، ظلم ستیزی، تصمیم‌گیری بر مبنای شور و مشورت، فعالیت و خدمت به بندگان محروم خدا به عنوان صاحبان اصلی انقلاب و ولی نعمتان حکومت و مسئولین کشور.

عشایر کوچنده:

به مردمی گفته می‌شود که حداقل سه ویژگی زیر را داشته باشند:

- ۱- ساخت اجتماعی قبیله‌ای.
- ۲- اتکای معاش به دامداری.
- ۳- شیوه زندگی شبانی مبتنی بر کوچ.

دستگاه‌های اجرایی:

عبارتند از کلیه وزارتخانه‌ها، موسسات و سازمان‌های دولتی و واحدهای استانی و شهرستانی مربوطه که از منابع اعتبارات دولتی و منابع عمومی برای ارائه خدمات به جامعه استفاده می‌کنند.

سازمان:

منظور از سازمان، سازمان امور عشایر ایران است.

آئین نامه ساماندهی عشایر:

آئین نامه‌ای است که در خرداد ماه سال ۱۳۸۴ به منظور ارائه خدمات هرچه بیشتر و بهتر به عشایر توسط کلیه دستگاه‌های اجرایی کشور به تصویب هیئت محترم دولت رسیده است.

- امکانات خدماتی:

فعالیت‌ها و اقداماتی است که مصرفی و کم دوام بوده و تأثیر چندانی بر سایر جنبه‌های زندگی عشایر ندارد؛ مانند تأمین مایحتاج زندگی عشایر و تأمین نهاده‌های تولید.

امکانات زیربنایی:

به امکانات و اقداماتی گفته می‌شود که علاوه بر داشتن مصرف روزانه، بادوام بوده و در سایر ابعاد زندگی عشایر و توسعه منطقه موثر هستند؛ مانند راه، برق، مدرسه و غیره.

تعریف اقتصاد:

اقتصاد در لغت به معنای میانه‌روی و پرهیز از افراط و تفریط در هر کاری است. در آیه شریفه «و اقصد فی مشیک» (سوره لقمان آیه ۱۹) نیز به همین معنی آمده است. از آن نظر که اعتدال در هزینه زندگی فردی و اجتماعی، یکی از مصادیق میانه‌روی بوده است، کلمه «اقتصاد» درباره آن بسیار استعمال می‌شده است تا آنجا که در بکارگیری عرفی از «اقتصاد» غالباً همین معنی، مقصود بوده است. اقتصاد از معانی عرفی خود (میانه‌روی در معاش و تناسب دخل و خرج) تعمیم داده شده و معادل economy قرار گرفته است. به هر حال برای «اقتصاد» که اقتصاددانان از آن بحث می‌کنند، تعاریف مختلفی ارائه شده است.

ارسطو: علم اقتصاد یعنی مدیریت خانه.

آدام اسمیت: اقتصاد، علم بررسی ماهیت و علل ثروت ملل است.

استوارت میل: اقتصاد، عبارت است از بررسی ماهیت ثروت از طریق قوانین تولید و توزیع.

ریکاردو: اقتصاد علم است.

آلفرد مارشال: اقتصاد، عبارت است از مطالعه بشر در زندگی شغلی و حرفه‌ای.

در تعریف دیگر: علم اقتصاد بررسی کردارهای انسان در جریان عادی زندگی و کسب درآمد و تمتع از آن برای سر و سامان دادن به زندگی فردی و اجتماعی است. باتوجه به تعاریف بالا می توان گفت جهاد اقتصادی به تلاش عالمانه، مستمر و همه جانبه اقتصادی گفته می شود که با استفاده از حداقل منابع مصرفی، حداکثر خروجی (تولید کالا، خدمات و ...) برای فرد یا جامعه ایجاد شود. در واقع می توان جهاد اقتصادی را به معنای ارتقای بهره‌وری در تولید و نهایت مراقبت در مصرف منابع و امکانات موجود معنا کرد که این موضوع در ابتدای سال ۱۳۹۰ از جانب مقام معظم رهبری با اشاره به مصرف بهینه آب مورد تاکید قرار گرفت. بدیهی است این تاکیدات موردی برای روشن شدن اذهان مخاطب است و منظور معظم له بر ازدیاد تولید و مصرف بهینه در همه موارد بوده و هست.

ویژگی‌های مدیریت جهادی:

اگرچه بیان ویژگی‌های فرهنگ و مدیریت جهادی نیازمند بحث مفصلی است ولی در اینجا به طور خیلی گذرا به عنوان شروع بحث، کلیاتی از شاخص‌ترین آنها بیان و توضیحات مختصری در مورد هر کدام داده می‌شود:

۱- دین باوری و ولایت محوری: جهاد امر مقدسی است که برگرفته از فرمان خداوند متعال است. جهادگران براساس باورهای دینی و برای امتثال امر حضرت امام خمینی (ره)، با توجه به محورهای اولین پیام ایشان برای تأسیس جهادسازندگی، وارد این عرصه شدند. در این زمان، بخشی از نیروهای جهاد را کارکنان دستگاه‌های دولتی تشکیل می‌دادند. این افراد در تخصص‌های مختلف و بدون چشمداشت، به صورت شبانه‌روزی در جهادسازندگی خدمت می‌کردند.

۲- اخلاص در عمل و انجام کار بی‌منت: در جهاد، کار صرفاً برای جلب رضایت خدا و انجام تکلیف الهی انجام می‌شود، نه برای جلب رضایت دیگران و لذا کاری که برای مردم انجام می‌شد حتی توقع تشکر هم وجود نداشت؛ کما اینکه در بعضی از

مناطق، بدو کار سازندگی مورد مخالفت بعضی افراد روستا واقع می‌شد ولی جهادگران برانجام آن کار اصرار می‌ورزیدند و با توجیه و جلب اعتماد مردم، آنها را همراه می‌کردند.

۳- تلاش مستمر و ایثار: کار برای رضای خدا وقت نمی‌شناسد. هر زمانی که نیاز به انجام آن باشد، بر جهادگر تکلیف است و باید انجام بدهد و در این راستا رضایت حق تعالی بر رضایت شخص مقدم است. لذا جهادگران مسائل و مشکلات خود و خانواده را در قیاس با کار مردم در مرتبه بعدی قرار داده بودند.

۴- امانتداری و دلسوزی: یکی از ویژگی‌های بارز مدیریت جهادی، رساندن امانت به اهلش بود. اگر اعتباری و یا امکاناتی به او سپرده می‌شد تا برای انجام کاری مصرف و یا به کار بگیرد، بهتر از اموال شخصی‌اش از آن مواظبت می‌کرد. نسبت به بیت‌المال حساسیت زیادی وجود داشت.

۵- احساس مسئولیت و مسئولیت پذیری: در فرهنگ جهاد، افراد به دنبال مسئولیت نبودند. اما اگر مسئولیتی به آنها سپرده می‌شد، با جان و دل می‌پذیرفتند و تا سرحد توان تلاش می‌کردند که امور محوله را به بهترین وجه انجام دهند. جهادگر خود را وقف سیستم و سازمانش کرده و اختیار خود را به مسئولین داده بودند و هر جا و هر مسئولیتی را که آنها تشخیص می‌دادند به نحو مطلوب و در حد توان به انجام می‌رساندند و همه مسئولیت‌های انجام وظیفه را متوجه خود می‌دانستند.

۶- انجام کار با برنامه و معطوف به هدف: فعالیت‌ها و انجام امور در فرهنگ و مدیریت جهادی، براساس برنامه از پیش طراحی شده برای رسیدن به هدف یا هدف‌های مشخص است و زمان و مکان و اولویت بندی امور از ضروریات انجام هر فعالیت است. در اینجا اهداف سازمان، مدیریت و افراد در یک راستا قرار دارد. در نتیجه تقابل یا تضاد در مسیر و اهداف حداقل است.

۷- با انگیزه، خودجوش و شاداب: چون کار جهادی با عشق به معبود و برای دست یافتن به بالاترین و والاترین هدف انجام می‌شود در نتیجه اولاً با خودجوشی و

خودباوری همراه است، ثانیاً همراه با انگیزه و مشتاقانه است و خستگی در آن جایی ندارد. لذا برای افراد، شادابی و سرزندگی در ابتدای کار و بیان آن تفاوت چندانی ندارد.

۸- صفا، صمیمیت و هماهنگی: باتوجه به اهداف مشترک و هم‌جهتی مسیر مجموعه و نیز غیرمادی بودن اهداف، جو حاکم بر گروه‌های کاری و نیز سلسله‌مراتب سازمانی، یکرنگی، صمیمیت، هماهنگی و همراهی در حداعلا بوده و در اینجا «همه با هم» مصداقی عینی دارد؛ ضمن اینکه تقسیم کار وجود دارد. ولی در شرایطی که ایجاب می‌کند تا به همدیگر یاری برسانند، منتظر تعارف نبوده و به‌طور خودجوش، بدون اینکه انتظاری از دیگران داشته باشد و حتی اگر مقدور باشد به دور از چشم او، یاری می‌رساند. در نتیجه در محیط کاری، افراد همدیگر را به‌عنوان برادر و خواهر قلمداد و خطاب می‌کنند و این واژه تصادفی نیست، بلکه از اخوت در فرهنگ دینی سرچشمه گرفته و عالمانه انتخاب و به کار برده می‌شود.

۹- شجاعت و ریسک‌پذیری: جهادگر در عین اینکه با تدبیر عمل می‌کند ولی نمی‌تواند محافظه کار باشد. بنابراین در انجام امور تجربه نشده با جدیت و توکل بر خداوند متعال و توانایی‌های فنی خود و همکاران سعی می‌کنند ناشناخته‌ها را شناخته و گره‌های کور را بازکنند.

۱۰- مردم‌محوری و مشارکت‌جویی: محور و مقصود از فعالیت جهادگران، ارائه خدمات به مردم با مشارکت و همراهی آنها است و حضور مردم را در همه مراحل برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها و فعالیت‌ها مغتنم شمرده و جلب مشارکت آنها را برای خود تکلیف می‌دانند.

حضرت امام خمینی (ره)، بنیانگذار انقلاب اسلامی و پایه‌گذار جهاد سازندگی، در خصوص جهاد و فرهنگ جهادی می‌فرمایند: «... همه با هم باید تشریک مساعی کنند و این ایران را که خراب شده است بسازند و البته آن جاهایی که بیشتر خراب هست، مثل آنجاهایی که روستاها، آنجاهایی که مسکن‌های عشایر هست، دهات دورافتاده ... و البته

مأمورین دولت در هر جا - آنها هم - مردم با آنها تشریک مساعی کنند ... شاید هیچ عبادتی بالاتر از این عبادت نباشد ...»

و در آخرین پیام‌شان به جهادگران می‌فرمایند: «... عشق جهاد در خدمت به اسلام و مردم، چشم دل عشاق خدمت به دین و مردم را روشن نموده است. وسعت دامنه گذشت و ایثار مردان و زنان جهاد، جنگ و صلح، بزرگ و کوچک، فقیر و غنی این مرز و بوم را فرا گرفته است. جهاد شمایل دنیای آزادی و استقلال در عرصه کار و تلاش و پیکار علیه فقر و تنگدستی و رذالت است ... فرزندان عزیز جهادی‌ام! به تنها چیزی که باید فکر کنید به استواری پایه‌های اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) است ... امیدوارم از سیاست صخره‌های سخت «نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی» عبور کنید که اگر ایران را بر پایه استقلال واقعی پایه‌ریزی نکنیم، هیچ کاری نکرده‌ایم. چشم امید من به شما سازندگان پرشور و نشاط اسلامی است.»

جایگاه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی عشایر در کشور:

بر اساس آخرین سرشماری عشایر کوچنده کشور که در تیرماه ۱۳۸۷ هجری شمسی توسط مرکز آمار ایران انجام شده است، عشایر با جمعیتی حدود ۱/۲۰۰/۰۰۰ نفر و ۲۲۰/۰۰۰ خانوار در قالب ۱۰۴ ایل، ۵۵۲ طایفه مستقل و ۲۱۰۰۰ کوچکترین رده، حدود ۱/۸ درصد جمعیت کشور را به خود اختصاص داده‌اند. عشایر علاوه بر سلسله مراتب ایلی، در حال حاضر در قالب تعداد ۲۷۵ تشکل عشایری (تعاونی عشایری شهرستان، اتحادیه تعاونی استان، اتحادیه مرکزی، تعاونی تولید، صندوق خرد زنان و ...) متشکل شده‌اند که تعاونی‌های مذکور با جمع آوری و هم‌افزایی سرمایه‌های اندک اعضا، بخشی از خدمات موردنیاز آنها را تأمین و ارائه می‌کنند.

تعداد دام عشایر حدود ۲۴ میلیون واحد دامی است که ۲۸ درصد دام سبک و ۴ درصد دام سنگین کشور را شامل می‌شود. سالانه حدود ۹ میلیون واحد دامی مازاد بر نیاز عشایر وارد بازار مصرف می‌شود که میزان گوشت حاصل از آنها، بالغ بر ۱۶۲ هزار

تن (۲۰ درصد تولید گوشت قرمز کشور) می‌باشد. علاوه بر آن، تولید ۴۰۰ هزار تن شیر و ۱۴ هزار تن پشم، سایر تولیدات دامی عشایر را تشکیل می‌دهد.

میزان اراضی کشاورزی و باغی عشایر در مجموع ۷۵۰۵۰۷ هکتار بوده است که ۴/۲ درصد اراضی کشاورزی کشور را تشکیل می‌دهد.

عشایر سالانه بالغ بر ۱/۴ میلیون مترمربع صنایع دستی داری و ۸۹۰۰۰ مورد صنایع دستی غیرداری تولید می‌کنند که از نظر کمی، حدود ۳۵ درصد کل صنایع دستی تولیدی کشور است.

در مجموع سالانه حدود ۵ میلیون تن محصولات دامی، زراعی، باغی و غیره توسط عشایر به ارزش ۲۶۰۰۰ میلیارد ریال تولید می‌شود که ۵ درصد کل تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص می‌دهد و به طور متوسط، ارزش تولیدات سالانه هر خانوار عشایری معادل ۱۱۴ میلیون ریال است. ارزش منابع تولید عشایر منهای ارزش مراتع، براساس نرخ‌های سال ۱۳۸۷، معادل ۱۰۰/۰۰۰ میلیارد ریال است که به طور متوسط ارزش دارایی هر خانوار عشایر حدود ۴۵۵ میلیون ریال می‌باشد.

عشایر کوچنده به عنوان میراث اجتماعی و فرهنگی کشور، بقایای شیوه زندگی بدوی، باورهای سنتی، آداب و رسوم کهن و آئین‌های بومی و محلی تاریخ ایران عزیز هستند که برگرفته از روح خداپرستی، اعتقاد به وحدانیت و دین باوری مبتنی بر روح انسانی پاک و زلال و عبودیت در مقابل معبود است که شاهد آن صداقت، مردانگی، جوانمردی، شجاعت، نوع دوستی، مهمان نوازی و در نهایت تلاش، ایثار، توکل و قناعت است.

از نظر سیاسی، عشایر در طول تاریخ، نقش تعیین کننده‌ای در ایجاد، استمرار و در نهایت تغییر حکومت‌ها داشته‌اند ولی به مرور زمان این نقش کمرنگ شده است. با پیروزی انقلاب اسلامی، عشایر، یکی از حامیان استوار امام و انقلاب اسلامی بودند. حضور آنها در خنثی‌سازی توطئه دشمنان خارجی و داخلی و هوشیاری آنها، مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی-سیاسی و به خصوص حضور به موقع و موثر در دفاع مقدس و تقدیم شهدای عزیزی که به نسبت جمعیت‌شان، بالاترین درصد را در قیاس با

جامعه شهری و روستایی دارند و نیز اهدای کمک‌های مالی به جبهه‌ها و رزمندگان اسلام، برگ زرینی است که در سابقه عشایر در جمهوری اسلامی به یادگار مانده است.

روند تحولات عشایر کوچنده طی دو دهه گذشته:

جامعه عشایری در طی دو دهه گذشته در زمینه‌های مختلف تغییر و تحولات زیادی را داشته است به نحوی که تغییرات در دهه دوم به خصوص در بعد اقتصادی، بسیار چشمگیر بوده است. در جدول زیر بخشی از این تغییرات به شکل مقایسه‌ای ارائه شده است.

جدول شماره (۱): وضعیت اجتماعی عشایر طی سه سرشماری ۱۳۶۶، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۷

عنوان	واحد	۱۳۶۶	۱۳۷۷	۱۳۸۷	% رشد کل	% رشد سالانه
تعداد خانوار	خانوار	۱۸۰۲۳۳	۱۹۹۹۷۵	۲۱۳۱۷۳	۱۸/۳	۰/۹۱
جمعیت	نفر	۱۱۵۲۰۹۹	۱۳۰۴۰۸۹	۱۱۹۹۸۱۰	۴/۱۴	۰/۲۱
بعد خانوار	نفر	۶/۳۹	۶/۵۲	۵/۵۸	-۱۲/۷	-۰/۶۳
نسبت جنسی	درصد	۱۰۸	۱۰۷	۱۰۶	-۱/۸۵	-۰/۹۳
تعداد ایل	ایل	۹۲	۱۰۲	۱۰۴	۱۳	۰/۶۵
تعداد طایفه	طایفه	۵۴۷	۵۹۳	۵۵۲	۰/۹۱	۰/۰۵
میزان باسوادی	درصد	۲۷	۵۰	۶۳	۱۳۳	۶/۷
نرخ بیکاری	درصد	۱	۳	۴	۳۰۰	۱۵
تعداد تشکل	مورد	۱۹۸	۲۱۱	۲۷۵	۳۹	۱/۹

ماخذ: مرکز آمار ایران

همان طور که در جدول شماره (۱) ملاحظه می‌شود، رشد فزاینده تعداد خانوار و کاهش جزیی جمعیت و در نتیجه کاهش چشمگیر بعد خانوار، یکی از تغییرات چشم‌نواز این دوره می‌باشد. این موضوع نشان می‌دهد که جامعه عشایری کشور از

خانواده‌های هسته‌ای به سمت خانوارهای مستقل حرکت کرده است و نظام ایلی و به تبع آن، نظام خانواده منسجم در حال از هم پاشیدگی است.

افزایش میزان باسوادی از ۲۷ درصد در سال ۱۳۶۶ به ۶۳ درصد در سال ۱۳۸۷ بیانگر این واقعیت است که هم دولت در این رابطه همت به خرج داده است و هم عشایر تمایل بسیار خوبی به امر مهم سوادآموزی داشته است. اگر فرض کنیم که روند باسوادی عشایر در طی سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی با همین روند ۲۰ سال گذشته رشد کرده است، درمی‌یابیم که میزان باسوادی در این جامعه در پایان سال ۱۳۵۷ حدود ۱۲/۵۳ درصد بوده است، یعنی در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی حدود ۸۷/۵ درصد جمعیت عشایر کوچنده بیسواد بوده‌اند.

در زمینه آمار بیکاری در این جامعه در طی مدت مذکور به مقدار زیادی رشد بیکاری مشاهده می‌شود. این موضوع نشان دهنده وضعیت نامناسبی در روند این شاخص مهم جامعه است که بخش عمده‌ای از این موضوع به بیکاری و عدم زمینه اشتغال در کشور برمی‌گردد. اما بخش دیگر را باید در داخل جامعه جستجو کرد که یکی از دلایل، عدم تمایل تعدادی از جوانان عشایری به ادامه زندگی عشایری است و دلیل دیگر محدودیت منابع تولید در مناطق عشایری و پائین بودن مهارت عشایر برای بهره‌گیری از منابع موجود می‌باشد ولی اگر برنامه‌ریزی مناسبی برای بهره‌برداری بهتر از منابع صورت گیرد، بخش عمده‌ای از مشکل اشتغال عشایر قابل حل خواهد بود.

از نظر مسائل اقتصادی، همان‌گونه که در جدول شماره (۲) ملاحظه می‌شود، حتی در طی دو دهه گذشته، تغییرات قابل توجهی در زندگی عشایر وجود داشته است. اگرچه تعداد دام در دهه اول، رشد چشمگیری را نشان می‌دهد ولی در دهه دوم، تقریباً ثابت مانده است اما میزان دام قابل عرضه عشایر همچنان رشد مناسبی را داشته است که نشان‌دهنده بکارگیری روش‌های دامداری مبتنی بر اصول فنی و علمی و رعایت بهداشت و تغذیه مناسب دام است.

تغییرات و تحول جدی که در آمار ملاحظه می‌شود، افزایش میزان اراضی زراعی و باغی و رشد حدود ۲۵۰ درصدی اراضی آبی عشایر است که می‌تواند گویای هدایت‌ها، حمایت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های بخش دولتی و نیز توجه و تمایل عشایر به یکجانشینی در یکی از قطب‌های زیست بوم و گرایش به تنوع در منابع تولید و درآمد باشد. افزایش میزان تولیدات و ارزش محصولات تولیدی که دارای رشدی بالاتر از رشد منابع پایه تولید می‌باشد، نیز بیانگر این نکته است که بالا رفتن سطح آگاهی عشایر باعث افزایش بهره‌وری منابع تولید شده است. در مجموع، با توجه به تلاش فراوان، روحیه قناعت پیشگی، داشتن کمترین هزینه و دوری از افراط و تفریط در زندگی، عشایر، یکی از مصادیق واقعی و بارز جهاد اقتصادی به شمار می‌آیند.

جدول شماره (۲): وضعیت اقتصادی عشایر طی سه سرشماری عشایر کوچنده (۱۳۶۶)،

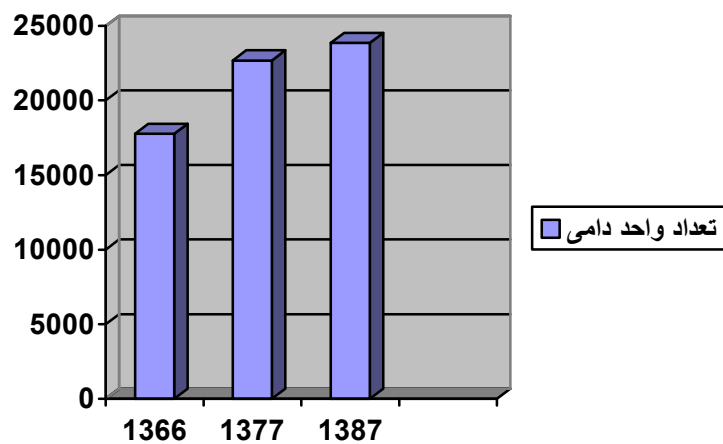
(۱۳۷۷ و ۱۳۸۷)

عنوان	واحد	۱۳۶۶	۱۳۷۷	۱۳۸۷	% رشد کل	% رشد سالانه
جمعیت دامی	واحد دامی	۱۷۷۶۵۰۰۰	۲۲۶۸۲۰۰۰	۲۳۹۸۷۰۰۰	۳۵/۱	۱/۷۵
دام قابل عرضه	واحد دامی	۵۹۰۰۰۰۰	۷۶۰۰۰۰۰	۸۵۰۰۰۰۰	۴۴/۱	۲/۲
تولید گوشت	تن	۱۰۵۰۰۰	۱۴۳۰۰۰	۱۶۷۰۰۰	۵۹	۲/۹۵
تولید شیر	تن	۲۷۰۰۰۰	۳۴۰۰۰۰	۳۶۰۰۰۰	۳۳/۳	۱/۷
تولید پشم	تن	۹۷۰۰	۱۱۷۶۰	۱۲۳۴۰	۲۷/۲	۱/۴
اراضی زراعی آبی	هکتار	۱۱۲۴۵۴	۱۱۴۲۳۱	۲۶۷۵۲۸	۱۳۸	۶/۹
اراضی زراعی دیم	هکتار	۲۱۸۲۷۱	۲۳۰۵۳۱	۴۱۹۵۱۳	۹۲/۲	۴/۶
باغات	هکتار	۱۵۶۶۹	۲۰۷۸۹	۶۳۴۶۶	۳۰۵	۱۵/۲۵
میزان کل اراضی	هکتار	۳۴۶۳۹۴	۳۶۵۵۴۱	۷۵۰۵۰۷	۱۱۷	۵/۸۳
تولیدات زراعی و باغی	تن	۱۳۷۰۰۰۰	۱۸۲۰۰۰۰	۳۹۵۰۰۰۰	۱۸۸	۹/۴۲
میزان مراتع	میلیون هکتار	۲۹	۳۳	۳۲/۵	۱۲/۱	۰/۶
صنایع دستی	مترمربع	۱۴۸۰۰۰۰	۱۳۶۵۰۰۰	۱۴۰۰۰۰۰	۵/۴	۰/۳

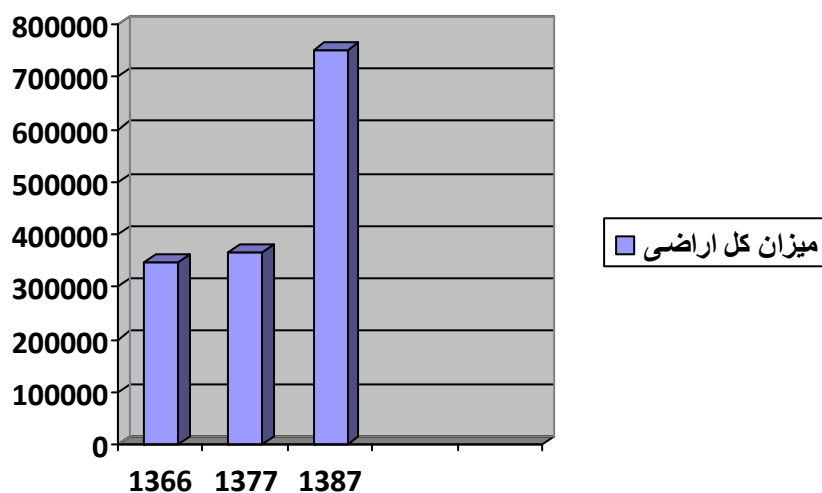
۴	۸۰/۲	۵۱۰۶۰۰۰	۳۲۶۰۰۰۰	۲۸۳۴۰۰۰	تن	میزان کل تولیدات
۶/۲	۱۲۵	۲۶۰۰۰	۱۳۴۸۰	۱۱۵۷۰	میلیارد ریال	ارزش تولیدات
۴/۵۳	۹۱	۱۲۲	۶۷	۶۴	میلیون ریال	درآمد ناخالصی سرانه خانوار
۰/۸۲	۱۶/۵	۱۱۳	۱۱۵	۹۷	واحد دامی	متوسط سرانه دام خانوار
۲/۹	۵۸	۳	۱/۸	۱/۹	هکتار	متوسط سرانه زمین خانوار
۴/۷	۹۴	۱۰۲۴۸۴	۶۲۱۱۸	۵۲۸۸۹	میلیارد ریال	ارزش منابع تولید

نمودار شماره (۱): تغییرات جمعیت دامی طی سه سرشماری عشایر کوچنده (۱۳۶۶)،

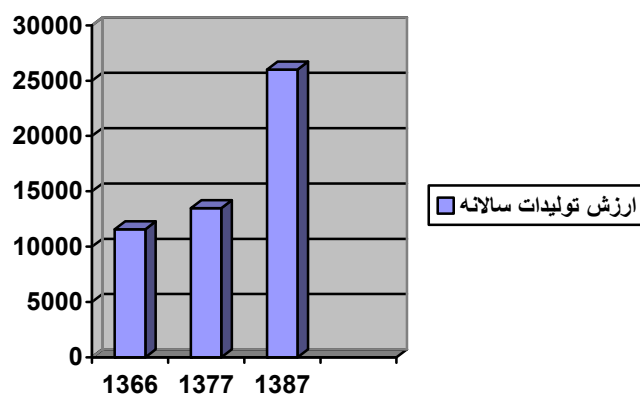
(۱۳۷۷ و ۱۳۸۷)

نمودار شماره (۲): تغییرات میزان اراضی کشاورزی طی سه سرشماری عشایر کوچنده
(۱۳۶۶، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۷)

نمودار شماره (۳): ارزش تولیدات سالانه عشایر طی سه سرشماری عشایر کوچنده
(۱۳۶۶، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۷)

نقش فرهنگ و روحیه جهادی در سازندگی:

جهاد که برگرفته از تعالیم الهی و یکی از فروع دین در مکتب متعالی اسلام است، تکلیفی است که خداوند متعال برای اصلاح امور سخت و سرنوشت ساز افراد و جوامع بیان فرموده است. در نتیجه، هر جا که مشکلی برای امت اسلامی یا بخشی از آنها پیش بیاید، بر همه آحاد مسلمانان به خصوص مردمی که آن مشکل متوجه آنها است، لازم است تا با همه توان و قدرت با توکل به خداوند متعال و با از خودگذشتگی و ایثار به عنوان امتثال امر و انجام تکلیف الهی تلاش کنند تا آن مشکل را برطرف و یا آثار زیانبار آن را به حداقل ممکن برسانند.

در کشور ما پس از پیروزی انقلاب اسلامی در حالی که هنوز چند ماهی بیشتر از انقلاب نگذشته بود، به دلیل اهمیت روستاها و مناطق عشایری در تولید و تأمین نیازهای اساسی کشور به خصوص مواد غذایی موردنیاز مردم، حضرت امام خمینی (ره) در ۱۳۵۸/۳/۲۶ فرمان تأسیس جهادسازندگی را صادر فرمودند و در این فرمان همه اقشار مردم و مسئولین را مورد خطاب قرار دادند و آنها را به آبادانی و سازندگی در مناطق روستایی و عشایری فرا خواندند. متعاقب این فرمان تاریخی که با استقبال بسیار خوب مردم و مسئولین به خصوص جوانان مواجه شد. هسته‌های اولیه جهادسازندگی شکل گرفت و با ویژگی‌هایی که جهادگران داشتند در کمترین زمان، ضمن اینکه هسته‌های ایجاد شده به هم متصل و سازمانی منعطف و پویا را به وجود آوردند، فعالیت‌های سازندگی را با مشارکت فعال مردمی، برنامه‌ریزی و اجرایی کردند.

علی‌رغم اینکه کار جهادی، همه مناطق شهری، روستایی و عشایری را در بر می‌گرفت ولی بعد از حدود ۲ سال، مسئولیت مستقیم عشایر و مناطق عشایری به طور رسمی به جهادسازندگی واگذار شد.

در آن زمان میزان برخورداری اکثر مناطق عشایری از امکانات زیربنایی و حتی خدماتی، صفر یا نزدیک به صفر بود. لذا با اینکه اقداماتی که از ناحیه جهادسازندگی و سایر

دستگاه‌های اجرایی برای روستائیان تأمین شده بود ولی به دلیل صعب‌العبور بودن و عدم وجود امکانات دسترسی به این مناطق، اقدام قابل توجهی برای عشایر انجام نشده بود.

پس از الحاق امور عشایر به جهادسازندگی، هم امور عشایر به امکانات بیشتری مجهز شد و هم از توان امکانات جهادسازندگی برای خدمات‌رسانی بهتر و ایجاد امکانات زیربنایی کمک گرفته شد. در نتیجه فعالیت‌های عمرانی در این مناطق با مشارکت عشایر و همه دستگاه‌های اجرایی شروع شده و ادامه پیدا کرد. نتیجه این اقدامات منجر به این شد که علی‌رغم اولویت جهادسازندگی در بکارگیری منابع در اختیار برای پشتیبانی از جنگ و محدودیت‌هایی که در اثر جنگ تحمیلی برای کشور از نظر اعتبارات و امکانات ایجاد شد تا سال ۱۳۸۰ جهادسازندگی و همه دستگاه‌ها که اقدامات آنها نیز جهادگرانه بود، توانستند میزان برخورداری روستاها و مناطق عشایری را به طور متوسط به حدود ۸۵ درصد برخورداری برسانند که البته این برخورداری در موارد مهمی مانند آب شرب، راه و برق به بالای ۹۵ درصد رسید.

در مناطق عشایری به دلیل اینکه اولاً پراکندگی جمعیت و شیوه زندگی و ثانیاً وجود این مناطق در انتهای خط انجام فعالیت، اجازه بعضی از فعالیت‌ها را نمی‌داد، میزان شاخص‌های برخورداری پائین بود که با عنایت خداوند متعال همان طوری که در فرازهای آینده خواهد آمد، اقدامات خوب و جهشی در طی سال‌های اخیر انجام شد و نتیجه آن باعث ارتقای متوسط شاخص‌های برخورداری و دسترسی عشایر به امکانات خدماتی و زیربنایی شد.

اقدامات انجام شده در مناطق عشایری:

پس از پیروزی انقلاب اسلامی از روزهای اولیه حاکمیت انقلاب در سال ۱۳۵۸ به دلیل علاقه‌ای که حضرت امام خمینی (ره) و مسئولین انقلاب به عشایر داشتند، اقداماتی به شرح زیر برای بهبود زندگی عشایر انجام دادند که به طور اختصار بیان می‌شود.

الف: تدوین و تصویب قوانین:

- تأسیس جهادسازندگی و تأکید بر رسیدگی به مسائل مناطق عشایری در مورخه ۱۳۵۸/۳/۲۶ در اولین پیام حضرت امام خمینی (ره).
- تدوین و تصویب لایحه قانونی در مورد تشکیل شورای عالی عشایر در مورخه ۱۳۵۹/۲/۳ توسط شورای انقلاب اسلامی ایران.
- تدوین و تصویب لایحه قانونی درباره هزینه‌های اضطراری عشایری به مبلغ ۵۰ میلیون ریال در مورخه ۱۳۵۹/۴/۲۵ توسط شورای انقلاب اسلامی ایران.
- مصوبات مختلف شورای عالی عشایر و شوراهای عشایری استان‌ها.
- تصویب نامه تشکیل شورای عالی عشایری در مورخه ۱۳۶۵/۷/۹ در هیئت وزیران.
- تدوین و تصویب آئین نامه ساماندهی عشایر در مورخه ۱۳۸۴/۳/۲۹ در هیئت وزیران.
- مصوبات مختلف قوانین برنامه پنج ساله و بودجه سالانه کشور برای ساماندهی به زندگی عشایر.
- تدوین و تصویب ۷ مورد مصوبه شورای عالی عشایر و ابلاغ آنها به دستگاه‌های اجرایی در مورخه ۱۳۸۹/۵/۱۲ برای اجرا توسط دبیر محترم هیئت دولت.

ب- مطالعات:

شناخت استعدادها، توانمندی‌ها، پراکنش جمعیت در عرصه جغرافیا و ... یکی از ضرورت‌های برنامه‌ریزی برای توسعه هر جامعه یا منطقه به شمار می‌آید. سازمان امور عشایر ایران با درک این موضوع در دهه ۸۰ اقدام به انجام یک مطالعه جامع تحت عنوان «مطالعه زیست بوم‌ها و انجام سامانه‌بندی» که عنوانی متناسب با شیوه زندگی عشایر می‌باشد، کرده است. بخش عمده‌ای از زیست بوم‌ها (در حدود ۹۰ درصد) و حدود ۷۵ درصد سامانه‌ها و سامان‌های عرفی عشایر در دو قطب بیلاق و قشلاق در آن مقطع شناسایی شده و بقیه کار در سال‌های اخیر تکمیل شده و یا در حال تکمیل است که نتیجه آن در جدول شماره (۳) آورده شده است.

پس از اقدام برای شناسایی دقیق منابع و طراحی پروژه های اجرایی، مطالعات سطح نیمه تفصیلی برای امکان سنجی توسعه فعالیتها و افزایش تولید انجام شده است و متعاقب آن شناسایی پتانسیلها و مکانیابی کانونها و در نهایت مطالعات دقیق و تهیه نقشه های اجرایی که عمده تاً برای اسکان عشایر صورت گرفته است، انجام شده است. نتایج این مطالعات را می توان در جدول شماره (۵) ملاحظه کرد که این موضوع دلالت بر دوراندیشی و برنامه ریزی معطوف به هدف مسئولین وقت سازمان دارد.

جدول شماره (۳): مطالعات جامع انجام شده برای شناخت بهبود زندگی عشایر

ردیف	عنوان	تعداد پروژه	حجم کار	واحد حجم
۱	مطالعه زیست بومهای عشایری *	۱۶۶	۱۸۱۴۰۰	خانوار
۲	سامانه بندی زیست بومهای عشایری *	۱۸۳۷	۱۵۹۱۶۸	خانوار
۳	امکان سنجی توسعه فعالیتها و افزایش تولید	۴۶۸	۱۲۸۵۰۰	خانوار
۴	شناسایی پتانسیلها و مکانیابی کانونها	۳۳۸	۶۳۰	کانون
۵	تهیه برنامه عملیاتی و تجهیز کانونها	۴۲۵	۵۳۲۱۰	خانوار
۶	تدوین نظام بهره برداری	۲۹	۶۴۰۰	خانوار
۷	ارزیابی و نظارت	۲۵۰	۲۵۰	مورد

ماخذ: سازمان امور عشایر ایران

* ۹۰ درصد زیست بومهای عشایری کشور مورد مطالعه قرار گرفته اند.
 * از کل سامانه های عشایری کشور، تعداد ۵۵۱ مورد مطالعه شده و اطلاعات آنها در سیستم GIS سازمان وارد شده است.
 در طول برنامه چهارم، مجموعاً ۴۷۰ مورد مطالعه انجام شده است که ۶۷۵۳۸ هکتار اراضی، ۲۲۰۴۷ لیتر برثانیه آب و ۵۷۴۴۸ خانوار را در ۱۸۴ کانون اسکان دربرمی گیرد.

ج- اقدامات اجرایی:

در ابعاد اجرایی و خدمات‌رسانی بر اساس جایگاه و حقوقی که مسئولین انقلاب و نظام جمهوری اسلامی برای عشایر قائل بودند به خوبی به مسائل و مشکلات آنها پرداخته شد و خدمات بسیار خوبی نیز به آنها ارائه شد.

البته باید توجه کرد به دلیل اینکه مناطق عشایری از لحاظ جغرافیایی و مکانی بعد از مناطق روستایی واقع شده‌اند، برای دریافت بخشی از خدمات مانند راه، برق، مخابرات و غیره باید منتظر می‌ماندند تا این خدمات که به صورت شبکه پیوسته هستند به مناطق عشایری نزدیک شوند ولی در سایر موارد، خدمات در خور توجهی ارائه شده است که برخی از این اقدامات در جدول شماره (۴) بیان شده است. هرچند اقدامات خوبی انجام شده است ولی این اقدامات تاکنون نتوانسته است میزان برخورداری عشایر از نیازهای اساسی و زیربنایی را به میزان برخورداری روستاها نزدیک کند و همان طور که در بخش‌های بعدی اشاره خواهد شد فاصله بین این دو جامعه همچنان بسیار زیاد است.

جدول شماره (۴): عملیات ارائه خدمات پشتیبانی به کوچندگان

ردیف	عنوان	تعداد پروژه	حجم کار	واحد حجم
۱	آبشخور دام	۶۱۹۱	۶۱۹۱	باب
۲	لایه رومی و مرمت قنوات	۶۰۱۸	۶۰۱۸	رشته
۳	بهسازی چشمه	۲۲۷۰	۲۲۷۰	دهنه
۴	بندخاکی	۲۳۲	۲۳۲	مورد
۵	آبرسانی با تانکر	کلیه مناطق	۸۴۰۹۹۷	خانوار/سال
۶	آب انبار	۳۰۳۵	۷۵۸۷۵۱	مترمکعب
۷	حفر و تجهیز چاه	۲۱۴۲	۲۱۴۲	حلقه
۸	آموزش کارگاهی عشایر	۸۶۶	۸۶۶	اردو
۹	آموزش عشایر	۴۱۲۲	۱۴۴۳۳۱۲	نفر روز
۱۰	راه گشایی	۲۶۹۴	۳۲۳۳۱	کیلومتر

۱۱	احداث راه	۴۲۳۴	۲۹۶۴۰	کیلومتر
۱۲	نگهداری راه	۲۴۴۱	۱۷۰۸۷۹	کیلومتر/سال
۱۳	احداث پل منفرد	۹۵۵	۹۵۵	دهنه
۱۴	احداث سرویس‌های بهداشتی	۴۴۶	۱۷۸۴	دستگاه
۱۵	احداث انبار علوفه و کالا	۹۹	۴۹۵۹۷	متر مربع
۱۶	تاسیسات خدمات عشایر	۲۸۱	۲۸۱	مورد
۱۷	مدیریت و قرق مراتع	۵۴۹	۴۰۳۱۸۵	هکتار

ماخذ: سازمان امور عشایر ایران

جدول شماره (۵): اقدامات انجام شده عملیات اجرایی اسکان عشایر

ردیف	عنوان	تعداد پروژه	حجم کار	واحد حجم کار
۱	تامین و لوله کشی آب شرب	۸۲۲	۸۲۲	کانون
۲	تامین و لوله کشی آب شرب	۸۲۲	۹۷۴۹	کیلومتر
۳	تامین و انتقال آب کشاورزی	۱۲۲۴	۶۷۵۵	کیلومتر
۴	تامین و انتقال آب کشاورزی	۱۲۲۴	۱۴۶۹۲	لیتر در ثانیه
۵	حفر و تجهیز چاه	۱۵۸۳	۱۵۸۳	حلقه
۶	احداث راه	۱۴۵۰	۳۳۵۰	کیلومتر
۷	آسفالت راه	۸۳	۳۳۲	کیلومتر
۸	احداث فروشگاه	۱۹۸	۱۵۸۷۵	متر مربع
۹	شبکه برق	۵۲۰	۱۰۵۳	کیلومتر
۱۰	آماده سازی سایت اسکان	۶۹۶	۶۹۶	کانون
۱۱	احداث مدرسه	۱۱۸	۱۴۷۵۳	متر مربع
۱۲	تسطیح و تجهیز اراضی	۳۸۳	۲۲۹۸۶	هکتار
۱۳	اجرای شبکه آبیاری تحت فشار	۲۱	۴۷۰۰	هکتار
۱۴	ایجاد جایگاه سوخت فسیلی *	۱۵۹۵	۱۵۹۵	مورد
۱۵	میزان اراضی واگذار شده	۷۷۲	۱۳۰۷۰۰	هکتار

* تعداد ۹۳۰ مورد، جایگاه ذخیره و توزیع نفت و ۶۶۵ مورد، جایگاه توزیع گاز می‌باشد.

ماخذ: سازمان امور عشایر ایران

یکی از برنامه‌های بسیار مفید و ارزنده که توسط سازمان امور عشایر ایران و مجموعه دستگاه‌های اجرایی کشور صورت گرفته است، برنامه‌ریزی برای هدایت عشایر به سمت کانون‌های هدایتی و حمایت از عشایری که تمایل به اسکان و یکجانشینی داشته‌اند بوده است که این اقدام پسندیده، اگرچه با نقاط ضعفی همراه بوده است ولی در نوع خود کار ارزشمندی ارزیابی می‌شود. نتایج این اقدام موجب شده است تا:

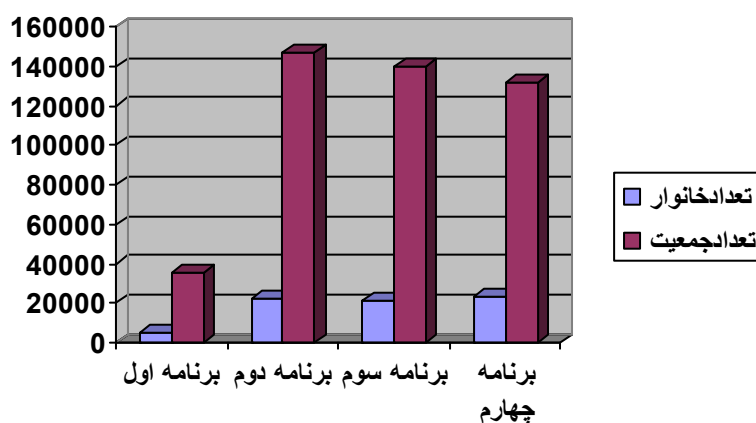
- ۱- عشایر در عرصه تولید باقی بمانند.
 - ۲- از مهاجرت عشایر به شهرها و حاشیه نشینی جلوگیری شود.
 - ۳- به حفظ منابع طبیعی و محیط زیست کمک شود.
 - ۴- در منابع تولید و درآمد عشایر تنوع ایجاد شود.
 - ۵- مناطق مرزی و دورافتاده از جمعیت خالی نشود.
 - ۶- به افزایش تولید محصولات کشاورزی و خودکفایی کشور کمک شود.
 - ۷- سطح زندگی عشایر از نظر رفاهی و دسترسی به امکانات بهبود یابد.
- همان طوری که در جدول شماره (۶) ملاحظه می‌شود در طی چهار برنامه گذشته، حدود ۷۲۰۰۰ خانوار با ۴۵۰۰۰۰ نفر جمعیت در بیش از ۱۴۵۰ کانون هدایتی و حمایتی ساکن شده‌اند و باتوجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره (۵)، امکانات بسیار خوبی برای آنها فراهم شده است که نشان دهنده حمایت خوب مسئولین زیربط است. نکته قابل توجه در این جدول و نمودار مربوطه این است که علیرغم اینکه تعداد خانوار اسکان یافته رشد یافته است ولی تعداد نفرات کاهش نشان می‌دهد که بیان‌کننده کنترل جمعیت در این جامعه است.

جدول شماره (۶): تعداد عشایر اسکان یافته طی برنامه‌های توسعه پنجگانه کشور تا پایان

سال ۱۳۸۹

برنامه	تعداد خانوار	جمعیت	درصد خانوار
برنامه اول	۵۲۶۱	۳۵۲۴۵	۷
برنامه دوم	۲۱۹۳۹	۱۴۶۹۹۱	۳۰
برنامه سوم	۲۱۵۳۸	۱۴۰۰۰۰	۳۰
برنامه چهارم	۲۳۱۸۸	۱۳۱۶۶۰	۳۳
جمع	۷۱۹۲۶	۴۵۳۸۹۶	۱۰۰

نمودار شماره (۴): مقایسه عملکرد اسکان عشایر در برنامه‌های مختلف توسعه

جدول شماره (۷): عملکرد سایر دستگاه‌های اجرایی (اعتبار به میلیارد ریال)

رتبه	جمع امتیاز	امتیاز *	اعتبار	امتیاز *	تعداد استان	امتیاز *	تعداد پروژه	نام دستگاه
۲	۱۴۳	۳۰	۹۳۰	۵۰	۱۳	۶۳	۱۶۹۰	جهاد کشاورزی
۴	۱۳۰	۳۶	۱۱۴۷	۷۳	۱۹	۲۱	۵۴۸	راه و ترابری
۳	۱۴۰	۶۰	۱۹۰۴	۵۰	۱۷	۳۰	۸۱۸	نیرو
۸	۶۸	۳	۱۰۷	۵۰	۱۳	۱۵	۴۲۸	بهداشت و درمان
۱۴	۳۰	۱۴	۴۲۸	۱۳	۵	۳	۵۰	نفت
۱	۱۵۴	۶۳	۱۳۰۴	۵۴	۱۴	۳۷	۹۶۷	آموزش و پرورش
۹	۶۶	۹	۲۸۴	۳۰	۸	۲۷	۷۱۷	ارتباطات و فناوری
۱۵	۳۰	۳	۹۱	۲۱	۵	۶	۱۶۲	فرهنگ و ارشاد اسلامی
۵	۱۰۰	۷	۲۲۰	۵۴	۱۴	۳۹	۱۰۲۹	مسکن و شهرسازی
۱۹	۱۱	۰	۱	۱۱	۳	۰	۱۱	کار و امور اجتماعی
۱۳	۳۳	۲	۵۱	۱۹	۵	۳۶	۹۳۰	کمیته امداد امام خمینی (ره)
۷	۸۴	۳	۹۸	۷۴	۲۶	۷	۱۹۵	رفاه و تامین اجتماعی
۲۰	۱۱	۰	۶۰	۱۱	۳	۰	۳۷	کشور
۱۶	۲۶	۰	۲۲	۲۳	۶	۳	۷۱	میراث فرهنگی و ...
۱۷	۱۵	۰	۰,۹۵	۱۵	۴	۰	۲۴	تربیت بدنی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بازرگانی
۲۳	۴	۰	۱	۴	۱	۰	۱	محیط زیست
۱۱	۵۷	۰	۴,۳	۵۴	۱۴	۳	۵۷	امور زنان ریاست جمهوری
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	صنایع و معادن
۲۱	۸	۰	۰	۸	۲	۰	۲	تعاون
۱۸	۱۵	۰	۰,۹۵۵	۱۲	۳	۳	۵۶	هلال احمر
۱۲	۵۴	۰	۰,۴	۵۴	۱۴	۰	۴	صدا و سیما
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	دادگستری
۱۰	۶۱	۰	۲	۶۱	۱۶	۰	۱۹	نواحی مقاومت
۲۲	۶	۲	۴۱	۴	۱	۰	۱۷	نیروی انتظامی
۲۴	۰	۰	۲۸۵۰	۱۰۰	۲۶	۰	۰	اقتصاد و دارایی
۶	۱۰۰	۰	۹	۱۰۰	۲۶	۰	۳۸	صندوق بیمه محصولات کشاورزی
			۹۴۹۷/۲۰۵				۷۸۷۱	جمع

* وزن فاکتورهای مورد مقایسه به ترتیب برای پروژه، استان و اعتبار ۳، ۱ و ۲ در

نظر گرفته شده است.

وضعیت شاخص‌های توسعه در مناطق عشایری:

باتوجه به اقدامات انجام شده در طول سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی در مناطق روستایی و عشایری کشور که توسط کلیه دستگاه‌های اجرایی به ویژه جهادگران جهادسازندگی صورت گرفته است، در سال‌های برنامه چهارم، بر اساس سیاست‌های محوری نظام و با عنایت به گشایش‌های اعتباری، با شتاب بیشتری ادامه پیدا کرد. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که وضعیت شاخص‌های زندگی عشایر از نظر کمی و کیفی در همه زمینه‌ها بهبود نسبتاً خوبی یافته است ولی تعداد زیادی از شاخص‌های توسعه انسانی از جمله بهداشت و درمان، آموزش و پرورش در مقاطع بعد از ابتدایی، رفاه و تامین اجتماعی و ... این جامعه همچنان با جوامع روستایی و شهری فاصله زیادی دارد.

با عنایت به اینکه دستگاه‌های اجرایی و منابع آماری کشور، فاقد اطلاعات آماری در زمینه شاخص‌های عشایری هستند و این موضوع نیز یکی از محرومیت‌های این جامعه قلمداد می‌شود، در اینجا با استفاده از اطلاعات سرشماری عشایر کوچنده و نیز اطلاعات موجود در سازمان امور عشایر ایران، اطلاعاتی در زمینه تعدادی از شاخص‌های توسعه و برخورداری عشایر از امکانات و خدمات زیربنایی به شرح جدول شماره (۸) جمع آوری شده است که از یک طرف به دلیل رشد مناسب اکثر این شاخص‌ها، بیان کننده ارائه خدمات خوب و گسترده به عشایر است و از طرف دیگر بیان کننده محرومیت این جامعه می‌باشد.

لازم به ذکر است که اگرچه اطلاعات مکتوبی از سال‌های قبل از پیروزی انقلاب و چند سال اولیه پس از پیروزی انقلاب در زمینه وضعیت این شاخص‌ها در دست نیست ولی با در نظر گرفتن روندی که طبق اطلاعات جداول شماره ۱ و ۲ همین مقاله در سه سرشماری انجام شده از کوچندگان مشاهده می‌شود و بر اساس تجربیات شخصی

نگارنده، وضعیت شاخص‌های مذکور در این جامعه غیر از میزان باسوادی که ۱۲/۵۳ درصد بوده است، کمتر از ده درصد و در اکثر شاخص‌ها صفر بوده است.

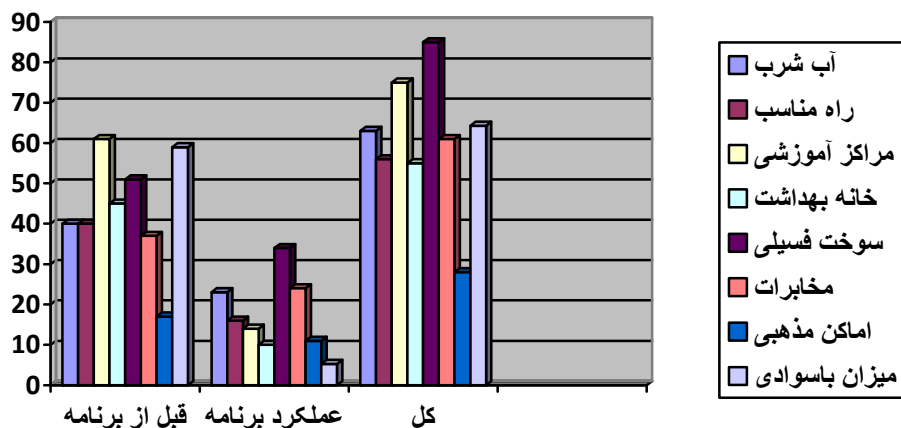
جدول شماره (۸): میزان برخورداری و دسترسی عشایر کشور از اهم شاخص‌های توسعه از

ابتدا تا پایان سال ۱۳۸۸

ردیف	عنوان شاخص	پایان برنامه سوم (۱۳۸۳)		عملکرد برنامه چهارم (۱۳۸۴) - (۱۳۸۸)		پایان برنامه چهارم (۱۳۸۸)		درصد رشد
		جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	
۱	آب آشامیدنی بهداشتی	۴۸۱۷۳۲	۴۰	۲۷۰۱۴۸	۲۳	۷۵۱۸۸۰	۶۳	۵۷
۲	راه دسترسی	۸۵۲۰۰۰	۷۱	۲۶۴۰۰۰	۲۲	۱۱۱۶۰۰۰	۹۳	۳۱
۳	راه با رویه شنی	۴۸۱۳۳۹	۴۰	۱۸۹۷۶۰	۱۶	۶۷۱۰۸۹	۵۶	۴۰
۴	راه با روکش آسفالت	۱۳۷۶۷۲	۱۱	۱۴۷۷۲۴	۱۳	۲۸۵۳۹۶	۲۴	۱۱۸
۵	برق	۴۹۰۰۶۴	۴۱	۲۰۵۳۶۱	۱۷	۶۹۵۴۲۵	۵۸	۴۱
۶	خانه بهداشت	۵۳۵۷۱۰	۴۵	۱۱۴۰۵۴	۱۰	۶۴۹۷۶۴	۵۵	۲۲
۷	مراکز آموزش ابتدایی	۷۲۷۲۱۹	۶۱	۱۷۴۴۵۲	۱۴	۹۰۱۶۷۱	۷۵	۲۳
۸	مراکز آموزش راهنمایی	۳۰۹۸۹۵	۲۶	۴۹۲۶۶	۴	۳۵۹۱۶۱	۳۰	۱۵
۹	مراکز آموزش متوسطه	۱۴۷۵۳۰	۱۲	۳۵۷۴۷	۳	۱۸۳۲۷۷	۱۵	۲۵
۱۰	مراکز آموزش پیش دانشگاهی	۵۱۶۱۷	۴	۵۸۹۲	۰/۵	۵۷۵۰۹	۵	۱۲

۱۱	مراکز سوخت فسیلی	۶۰۴۸۶۰	۵۱	۴۰۳۲۴۰	۳۴	۱۰۰۸۱۰۰	۸۵	۶۷
۱۲	مراکز ورزشی	۴۰۳۷۲	۳	۶۷۱۷	۰/۶	۴۷۰۸۹	۳/۶	۲۰
۱۳	مخابرات	۴۳۸۸۲۰	۳۷	۲۸۴۶۴۰	۲۴	۷۲۳۴۶۰	۶۱	۶۵
۱۴	مسکن مناسب	۴۲۱۹۹۷	۳۲	۱۴۹۶۲۸	۱۳	۵۶۹۶۲۵	۴۹	۳۷
۱۵	اماکن مذهبی	۱۹۹۱۶۴	۱۷	۱۳۲۱۶۰	۱۱	۳۳۱۳۲۴	۲۸	۶۵
۱۶	غسالخانه	۴۶۵۹۸	۴	۳۱۲۴۵	۳	۷۷۸۴۳	۷	۷۵
۱۷	کتابخانه	۱۷۷۷۵	۱/۵	۵۶۰۸	۰/۵	۲۳۳۸۳	۲	۳۳
۱۸	پایگاه مقاومت بسیج	۱۹۰۸۷۷	۱۶	۱۶۴۲۴۲	۱۴	۳۵۵۱۱۹	۳۰	۸۷
۱۹	میزان اراضی آبی	۲۳۷۱۱۹	۲۰	۴۱۶۰۷	۳/۵	۲۷۸۷۲۶	۲۳/۵	۱۷
۲۰	میزان اراضی دیم	۲۸۵۶۸۱	۲۴	۳۲۵۸۵	۳	۳۱۸۲۶۶	۲۷	۱۲
۲۱	اجرای طرح هادی	۵۹۲۷۹	۵	۵۲۹۶۹	۴	۱۱۲۲۴۸	۹	۸۰
۲۲	میزان باسوادی	۶۱۵۵۹۸	۵۹	۵۵۷۵۴	۵/۳	۶۷۱۳۵۲	۶۴/۳	۹
۲۳	میزان برخوردااری از بیمه خدمات درمانی	۲۶۰۸۰۰	۲۰	۹۰۰۰۰۰	۷۵	۱۱۴۰۰۰۰	۹۵	۲۷۵
۲۴	میزان برخوردااری از بیمه تامین اجتماعی	۲۱۳۰	۱	۳۵۱۴۵	۱۶/۵	۳۷۲۷۵	۱۷/۵	۱۷۵۰

نمودار شماره (۵): مقایسه تعدادی از شاخص‌های دسترسی و برخورداری عشایر قبل و بعد از برنامه چهارم (درصد)

پیش بینی تحولات آینده جامعه عشایر کوچنده:

با توجه به اینکه خدمات‌رسانی به روستاها در حال تکمیل شدن بوده و امکانات و زیربنای موردنیاز به نزدیکی مناطق زندگی عشایر رسیده است و از طرفی با وجود آئین نامه ساماندهی و مصوبات شورای عالی عشایر و نیز احکام مرتبطی که در برنامه پنجم پیشرفت و توسعه پیش بینی شده است، توجه نظام به مناطق کمتر توسعه یافته و عدالت محوری دولت و همچنین استعدادهای بالقوه مناطق عشایری در سال‌های آینده، ارائه خدمات و ایجاد زیربنای تولیدی و رفاهی مناطق عشایری رشد چشمگیری خواهد داشت.

با عنایت به علاقمندی عشایر به یکجانشینی و استفاده حداکثری از امکانات زیربنایی و خدمات رفاهی ایجاد شده در این مناطق، با ایجاد امکانات خدماتی و زیربنایی، خانواده‌های عشایر و جوانان، عمدتاً در مناطق قشلاقی تمایل به یکجانشینی داشته و تعدادی از اعضای خانواده آنها به صورت رهم‌گردانی، دام‌ها را برای چرا به مراتع بیلاقی

خواهند برد. این موضوع باعث بهبود زندگی و رفاه خانواده‌ها می‌شود ولی زندگی عشایری که میراث اجتماعی کشور است، دچار تغییر و دگرگونی جدی خواهد شد که جبران آن اگر نگوئیم غیرممکن است، بسیار دشوار خواهد بود.

نتیجه گیری:

- باتوجه به مطالب بیان شده در فرازهای قبلی به طور خلاصه می‌توان گفت که:
- ۱- شیوه زندگی و فرهنگ حاکم بر تولید در جامعه عشایری مصداق عینی و بارز جهاد اقتصادی است.
 - ۲- علی‌رغم دوردست بودن مناطق عشایری و پراکندگی این جمعیت، فرهنگ عدالت محور نظام، مدیریت و فرهنگ جهادی و تلاش و جدیت همه دستگاه‌های اجرایی موجب شده است تا جامعه فراموش شده عشایری مورد توجه قرار گرفته و اقدامات مفید و موثری به خصوص در زمینه فعالیت‌های خدماتی برای کم کردن مشکلات و بهبود زندگی آنها صورت گیرد.
 - ۳- به دلیل دور بودن این مناطق از منابع زیربنایی در سال‌های دهه اول انقلاب و حتی دهه دوم، انجام بخشی از امور زیربنایی برای دولت میسر نبوده در نتیجه در این موارد برخورداری عشایر فاصله زیادی با جامعه روستایی دارد.
 - ۴- با تصویب و ابلاغ آئین نامه ساماندهی و حضور موثرتر دستگاه‌های اجرایی، ارتقای شاخص‌های زیربنایی و رفاهی در مناطق عشایری رشد چشمگیری داشته و شاهد آن، رشد ۱۵ برابری اعتبارات و ارتقای ۲۰ درصدی شاخص‌های عمده مناطق عشایری در برنامه چهارم توسعه نسبت به پایان برنامه سوم است.
 - ۵- مناطق عشایری علیرغم اقدامات خوب انجام شده و استعدادهای بالقوه فراوان، همچنان از محروم‌ترین مناطق کشور بوده و لازم است در آینده سهم بیشتری از منابع و خدمات کشور به این مناطق اختصاص داده شود.

- ۶- جامعه عشایری یکی از میراث‌های فرهنگی و اجتماعی کشور است ولی دستگاه‌های فرهنگی کشور توجه لازم را به مسائل این جامعه ندارند و غیر از آموزش و پرورش، در سال‌های گذشته کمترین حضور را در مناطق عشایری داشته‌اند.
- ۷- باتوجه به تولیدی بودن این جامعه و نیاز به امکانات مالی برای تقویت، استمرار و افزایش تولیدات، علاوه بر ایجاد زیربنای تولید لازم است تسهیلات مالی موردنیاز آنها متناسب با شیوه زندگی‌شان تامین شود.
- ۸- باتوجه به فرهنگ غنی همیاری و همکاری در بین عشایر، مشارکت‌پذیری بسیار بالای آنها در اجرا و نگهداری امکانات ایجاد شده بایستی مورد توجه قرار گیرد.
- ۹- بیکاری پنهان و آشکار در جامعه عشایری در حال رشد است. باتوجه به ظرفیت بسیار خوب مناطق عشایری بایستی با برنامه‌ریزی مناسب، این شاخص مهم را بهبود بخشید.

منابع:

- ۱- قرآن مجید، سوره مبارکه لقمان، آیه شریفه ۱۹.
- ۲- مرکز آمار ایران، (۱۳۶۶)، نتایج اولین سرشماری عشایر کوچنده.
- ۳- مرکز آمار ایران، (۱۳۷۷) نتایج دومین سرشماری عشایر کوچنده.
- ۴- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۷)، نتایج سومین سرشماری عشایر کوچنده.
- ۵- معاونت حقوقی و امور مجلس، (۱۳۷۱)، مجموعه قوانین و مقررات جهادسازندگی.
- ۶- سازمان امور عشایر ایران، (۱۳۸۴)، مجموعه گزارشات عملکرد از ابتدا تا پایان برنامه سوم توسعه.
- ۷- سازمان امور عشایر ایران، (۱۳۸۸)، گزارش عملکرد در برنامه چهارم توسعه.
- ۸- ساگدن، روبرت و آلن ویلیامز، مبانی، تحلیل هزینه، فایده عملی، ترجمه دکتر منصور خلیلی عراقی، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- جی، جی تیوزسن، دابلیو، جی فابریکی، اقتصادمهندسی، ترجمه شهیدی پور، آیتی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.